

14. Денисов Н. Л. Влияние криминальной субкультуры на становление личности несовершеннолетнего преступника: автореф. дис. канд. юрид. наук, специальность. М., 2003. 20 с.
15. Максимов С. В. Краткий криминологический словарь / С. В. Максимов. М.: Юрист, 1995. 543 с.
16. Пирожков В. Ф. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура): монография. Тверь: Приз, 1994. 328 с.
17. Медведев В. С. Кримінальна психологія: навч. посіб. Київ: НАВСУ, 2003. 234 с.
18. Мацкевич И. М. Криминальная субкультура. Российское право. 2005. № 1. С. 25–29.
19. Иванець М., Костицкий В., Петрова Т. Суспільна мораль як об'єкт правового захисту. Соціологія права. 2011. № 2. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39595?show=full>.
20. Костенко О. Кримінальний кодекс і доктрина. Право України. 2004. № 7. С. 47.
21. Виговський Д. А. Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх: автореферат дис. канд. юрид. наук. Київ, 2006. 20 с.
22. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>.

Шармар Ольга Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

У зв'язку з агресією російської федерації виникла необхідність встановлення категорій осіб, які відносяться до військовополонених, їх статусу, особливостей кримінальної відповідальності та звільнення з полону. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими визначає військовополонених як осіб, які потрапили в полон до супротивника та належать до однієї з таких категорій: 1) особового складу збройних сил сторони конфлікту, а також членів ополчення чи добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) членів інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема членів організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; в) вони носять зброю відкрито; г) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; 3) членів особового складу регулярних

збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; 4) осіб, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу; 5) членів екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітанів, лоцманів та юнг, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; 6) жителів неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

Ратифікація Женевської конвенції відбулася Указом постанови ВР УРСР від 03.07.1954 р. і набула чинності 03.01.1955 р. Положення Конвенції застосовуються не лише в мирний час, а й в усіх випадках: оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо стан війни не визнаний однією з них; часткової або повної окупації території Високої Договірної Сторони, навіть якщо цій окупації не чиниться жодний збройний опір [1].

В українському законодавстві визначення поняття військовополонених надано в Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, яка була затверджена Наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164, зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства оборони № 514 від 10.10.2018 (далі – Інструкція) [2].

Військовополоненими є особи, які потрапили в полон до супротивника й належать до однієї з таких категорій: 1) особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; 2) члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загоны, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих; вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані; вони носять зброю відкрито; вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; 3) члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу, наприклад цивільні особи з екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи за зразком; 4) члени екіпажів суден

торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажів цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; 5) жителі некупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни.

У разі вчинення військовополоненим воєнного злочину його дії необхідно кваліфікувати за ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв ведення війни». Цей злочин згідно з Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (розділ 8) відноситься до серйозних порушень норм міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), які є воєнними злочинами. Серйозні порушення норм МГП є воєнними злочинами. Серйозними порушеннями МГП є: серйозні порушення, направлені проти людей; серйозні порушення, направлені проти майна; серйозні порушення, вчинені шляхом віроломного використання міжнародно-визнаних розпізнавальних емблем (знаків) і сигналів.

Щодо військовополонених, які не вчинили воєнних злочинів, кримінальна відповідальність не настає. Такі особи відповідно до положень міжнародного гуманітарного права підлягають поміщенню у відповідні табори для військовополонених і, з огляду на імунітет комбатанта, не несуть індивідуальної відповідальності ні за незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами, ні за участь у збройних нападах, ні за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, ні за незаконне перетинання державного кордону України [3, с. 174].

28.07.2022 р. згідно із Законом № 2472-IX КК України було доповнено статтею 84-1. Відповідно до цієї норми підставою для звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого є прийняття рішення уповноваженим органом про передачу особи для обміну як військовополоненого. Обмін військовополоненими під час збройного конфлікту не регламентується Женевською конвенцією (III) про поводження з військовополоненими (як і будь-якою іншою з Женевських конвенцій 1949 р.) і додатковими протоколами. Однак і заборони такого обміну в конвенціях немає. Те саме стосується ситуацій обміну особами, які не є військовополоненими, під час збройного конфлікту. Такий обмін дозволений звичаєвим міжнародним гуманітарним правом на умовах, які можуть бути узгоджені між зацікавленими державами, наприклад відповідними угодами або домовленостями *ad hoc*. Можливість укладання таких угод передбачена ст. 6 Женевської конвенції (III). Політичний характер обміну осіб не виключає його підпорядкування певним

обмеженням, встановленим правовими нормами (як міжнародно-правовими, так і національними) [4].

На сьогодні законодавство чітко не визначає, який орган повноважений приймати рішення про передачу особи для обміну як військовополоненого.

Повноваження щодо забезпечення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебували в полоні РФ здійснює Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими. Згідно з постановою КМУ від 11 березня 2022 р. № 257 «Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими», цей штаб є тимчасовим допоміжним органом КМУ й утворюється з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, військових формувань, утворених відповідно до законів, правоохоронних органів та громадських об'єднань з питань поводження з військовополоненими. Головою Координаційного штабу є начальник Головного управління розвідки МОУ. Передача військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебували в полоні, здійснюється відповідно до Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, затвердженого постановою КМУ від 12 квітня 2022 р. № 441 (має гриф «для службового користування») [5, с. 57–58].

Умовою для звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого, згідно зі ст. 841 КК, є наявність письмової згоди засудженого на проведення його обміну як військовополоненого.

Звільненню від відбування покарання згідно зі ст. 841 КК, підлягає засуджений:

1) який звільняється від відбування покарання, має належати до тих осіб, щодо яких уповноваженим органом прийнято рішення про обмін як військовополонених (підозруваний, обвинувачений, засуджений та яка включена відповідним уповноваженим органом до списку для обміну як військовополонений (п. 27, ст. 3 КПК);

2) є громадянином України, іноземцем, особою без громадянства, що постійно проживає в Україні, особою без громадянства, що не проживає постійно в Україні), громадянство засудженого не впливає на можливість бути звільненим від відбування покарання за відповідною підставою.

3) за вчинення будь-якого кримінального правопорушення незалежно від виду та строку (розміру) призначеного покарання.

Аналізуючи цей вид звільнення від відбування покарання неможливо залишити поза увагою позицію Головного юридичного управління Апарату ВРУ. Вона полягає в тому, що законодавець закріпивши положення норми ст. 841 КК припустився помилки щодо надання можливості застосування звільнення від відбування покарання,

передбаченого ст. 841 КК, без урахування тяжкості кримінального правопорушення та виду й розміру призначеного покарання. Наприклад, суд, приймаючи рішення щодо звільнення від відбування покарання для обміну засудженого як військовополоненого, залишає поза увагою тяжкість кримінального правопорушення (особливо тяжкі злочини проти миру та безпеки людства, за вчинення яких відповідно до ч. 5 ст. 49 КК не застосовуються строки давності притягнення до кримінальної відповідальності), вид і розмір призначеного покарання (наприклад, покарання у виді довічного позбавлення волі), а також будь-які інші обставини відповідного кримінального провадження (наприклад, повторне його вчинення) [6].

Отже, формулювання підстав для звільнення від відбування покарання засудженої особи, щодо якої прийнято рішення про передачу її для обміну як військовополоненого, не обмежується жодними запобіжниками, що за загальними правилами кримінального права притаманні, наприклад, інституту звільнення від кримінальної відповідальності чи інституту звільнення від відбування покарання.

Список використаних джерел

1. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

2. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. Затв. наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17?find=1&text>.

3. Хавронюк М. І. Щодо кримінальної відповідальності військовополонених, яких утримує Україна. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко. Харків: Право, 2022. 310 с. С. 172–176.

4. Крапівін Є., Пашковський М. Обмін військовополонених і кримінальний процес: як уникнути безкарності? (аналіз законодавчих ініціатив). Just Talk. 15 черв. 2022 р. URL: justtalk.com.ua/post/obmin-vijskovopolonениh-ikriminalnij-protses-yak-uniknuti-bezkarnosti-analiz-zakonodavchih-initsiativ/.

5. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278с.

6. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання процедури обміну осіб як військовополонених: зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України (реєстраційний № 7436-д від 25 липня 2022 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1416984>.